

УДК 342.9-057.36

## ДЖЕРЕЛА ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Полякова О. С.,

кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри військового права  
військово-юридичного факультету  
Національного юридичного університету  
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

**Анотація:** У статті визначено ознаки джерел військового права України та надана їх загальна характеристика. Серед ознак джерел військового права України автор виокремлює обов'язковість правових норм та неухильне їх виконання суб'єктами військового права України; формальну визначеність, яка проявляється у зовнішній формі вираження нормативних приписів, що формують систему джерел військового права України та від якої залежить їх юридична сила, місце у правовій системі та ефективність і своєчасність регулювання відносин у військовій сфері. Як джерела військового права України автор виділяє Основний Закон держави, закони України, підзаконні нормативно-правові акти, локальні акти, звичай, нормативні договори (міжнародні угоди та адміністративні договори) та правову доктрину України.

**Ключові слова:** джерела військового права України, ознаки джерел військового права України, обов'язковість джерел військового права України, формальна визначеність джерел військового права України, загальновідомість джерел військового права України, Конституція України як джерело військового права України; закони України як джерело військового права України, підзаконні нормативно-правові акти як джерело військового права України, локальні акти як джерело військового права України, нормативний договір (міжнародна угода, адміністративний договір) як джерело військового права України, правова доктрина як джерело військового права України.

**Аннотація:** В статье определены признаки источников военного права Украины и предоставлена их общая характеристика. Среди признаков источников военного права Украины автор выделяет обязательность правовых норм и неукоснительное их выполнение субъектами военного права Украины; формальную определенность, которая проявляется во внешней форме выражения нормативных предписаний, формирующих систему источников военного права Украины и от которой зависит их юридическая сила, место в правовой системе, а так же эффективность и своевременность регулирования отношений в военной сфере. В качестве источников военного права Украины автор выделяет Основной Закон государства, законы Украины, подзаконные нормативно-правовые акты, локальные акты, обычай, нормативные договоры (международные соглашения и административные договоры) и правовую доктрину Украины.

**Ключевые слова:** источники военного права Украины, признаки источников военного права Украины, обязательность источников военного права Украины, формальная определенность источников военного права Украины, общеизвестность источников военного права Украины, Конституция Украины как источник военного права Украины; законы Украины как источник военного права Украины, подзаконные нормативно-правовые акты как источник военного права Украины, локальные акты как источник военного права Украины, нормативный договор (международный договор, административный договор) как источник военного права Украины, правовая доктрина как источник военного права Украины.

**Annotation:** The article defines the characteristics of the sources of military law of Ukraine and provided their General characteristics. Among the characteristics of the sources of military law of Ukraine, the author identifies the mandatory legal norms and strict fulfillment of them subjects of the military law of Ukraine; formal certainty, which manifests itself in the outward form of the expression regulations, forming a system of sources of military law of Ukraine and from which they depend for their validity, place in the legal system and the effectiveness and timeliness of the regulation of relations in the military sphere. As the sources of military law of Ukraine, the author highlights the fundamental law of the state, laws, regulatory legal acts, local acts, customs, regulations, contracts (international treaties and administrative agreements) and the legal doctrine of Ukraine.

**Key words:** sources of military law of Ukraine, the characteristics of the sources of military law of Ukraine, mandatory sources of military law of Ukraine, the formal determination of the sources of military law of Ukraine, recognizing sources of military law of Ukraine, the Constitution of Ukraine as a source of military law of Ukraine, laws of Ukraine as a source of military law of Ukraine, regulatory legal acts as a source of military law of Ukraine, local acts as a source of military law of Ukraine, normative Treaty (international Treaty, the administrative agreement) as a source of military law of Ukraine, legal doctrine as a source of military law of Ukraine.

Проблемам джерел права присвячено значний масив правової літератури. Адаже неможливо повною мірою, всебічно дослідити ту чи іншу галузь права, оминаючи її джерела. Що стосується джерел військового права, то ця тематика, у порівнянні з дослідженням джерел інших галузей права, є відносно молодою та не зовсім дослідженою. Серед українських вчених, які приділяли увагу у своїх наукових роботах проблематиці джерел права в загалі та військового права зокрема слід виділити таких авторів, як: В.О. Антонов, С.В. Бобровник, О.Л. Богінич, П.П. Богуцький, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, Р.А. Калюжний, В.В. Копейчиков, В.О. Котюк, О.С. Лисенкова, О.Я. Рогач,

О.Ф. Скакун, В.П. Шевченко та ін. Серед російських науковців заслуговують уваги наукові розробки: С.С. Алексєєва, А.Б. Венгерова, А.Г. Горного, О.А. Красавчикова, В.М. Корякіна, М.І. Кузнєцова, В.І. Марченкова, А.В. Міцкевича, А.Я. Петрочева, І.С. Самощенко, В.М. Сирих, С.В. Тихомирова, Л.Б. Тиунової та ін.

Загальновідомо серед науковців, які цікавляться проблемами військового права та військового будівництва, що у 2007 році М.М. Прохоренко здійснив розробку системи військового законодавства на науковому рівні, яку розглянув як сукупність нормативно-правових актів, прийнятих на державному рівні, та міжнародних договорів, що мають своїм предметом суспільні відносини у сфері формування, розвитку та функціонування Збройних Сил України [1, с. 6-7]. Зрозуміло, що система

військового законодавства є набагато вужчою, ніж система джерел військового права, але є складовою її частиною. Тому висвітлення та аналіз джерел військового права на сучасному етапі державотворення та враховуючи останні події, що відбулися в Україні у 2014 році, має значну актуальність та викликає інтерес автора, у зв'язку з цим названа проблематика була обрана метою запропонованої статті.

В.М. Корякін виокремлює серед загальних ознак джерел права такі, що притаманні лише джерелам військового права. Серед них науковець називає: 1) обов'язковість, яка означає беззаперечність правових установок та неодмінне їх виконання з боку усіх суб'єктів військового права; 2) формальна визначеність, яка передбачає зовнішній вираз, оформлення правових приписів; 3) загальновідомість, що означає доступність для ознайомлення зі змістом джерел військового права, що передбачає, що правова норма повинна бути офіційно опублікована та доведена до відома суб'єктів її виконання [2, с. 11]. П.П. Богуцький серед основних ознак юридичних джерел військового права виокремлює принцип етатистського патерналізму, виключну нормативність, яка виходить від держави або ж схвалена нею, трактування норм права з позиції державності; жорстка ієрархічність, яка виявляється у визначених правовою системою формах і напряму залежить від повноважень органів державної влади, військового управління у вирішенні питань будівництва та діяльності військових формувань [3, с. 86-87].

Перша названа ознака, а саме обов'язковість, беззаперечність правових установок та неодмінне їх виконання з боку усіх суб'єктів військового права полягає у тому, що всі без виключення суб'єкти військового права повинні неухильно додержуватися та виконувати закони, розпорядження, накази та інші акти, що видають вищестоящі органи та посадові особи. Але це стосується тільки законних указів та розпоряджень, що не суперечать принципам верховенства права. Російські автори навчального курсу «Військове право» за редакцією заступника Голови Верховного Суду РФ – Голови Військової колегії А.Я. Петроченкова, наголошують на тому, що «ознака беззаперечного виконання наказів виходить із презумпції законності цих наказів та їх відповідності інтересам військової служби. Наказ видається тільки стосовно служби, в інтересах служби та у межах компетенції конкретного начальника. В іншому випадку, для нього наступає відповідальність, навіть кримінальна, якщо настали суспільно небезпечні наслідки (стаття 42, 286 Кримінального Кодексу РФ)» [4, с. 9].

Друга ознака принципів джерел військового права, а саме формальна визначеність, передбачає зовнішній вираз, оформлення правових приписів встановлює форму, через яку правові приписи знаходять свій зовнішній прояв у правовій площині. Адже саме «проблема вибору зовнішньої форми права є актуальною, оскільки від неї залежить його юридична сила, місце у правовій системі, співвідношення з іншими нормативними приписами, ефективність регулювання суспільних відносин» [5, с. 628].

Загальновідомість, доступність для ознайомлення зі змістом джерел військового права, створення можливостей для ознайомлення з ними полягає у тому, що всі джерела військового права повинні бути доведені до відома та доступні для ознайомлення громадянам, що обумовлює реалізацію одного з важливих принципів існування демократичної та правової держави – принципу гласності. У цьому випадку необхідно розмежовувати доведення до відома самих джерел права (як факту прийняття нормативно-правового акту) та доведення до відома (оприлюднення) тексту нормативно-правового акту. Адже є такі нормативно-правові акти, текст яких позначено грифом «Таємно». У цьому випадку важливо правильно розуміти чи є не оприлюднення тексту нормативного акту порушенням принципу гласності, чи то є необхідний крок забезпечення державної таємниці та національної безпеки. Як приклад, можна навести Рішення Ради Національної безпеки та оборони «Про заходи щодо удосконалення державної військово-технічної політики» від 27 серпня 2014 року, яке затверджено Указом Президента України. Тобто факт прийняття цього документу доведений до відома громадян, але з його текстом (змістом) ознайомитися неможливо, він позначений грифом «Таємно». Також можна навести, як приклад, прийняття у 2013 році Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року та затвердження її відповідним Указом Президента України. З текстом зазначеної програми також ознайомитися не можна, він позначений грифом «Таємно».

Деякі вчені під джерелами військового права розуміють кінцевий результат правотворчої діяльності, який об'єктивується у різноманітних формах, у тому числі в нормативно-правових актах, нормативних договорах, судових прецедентах, правових звичаях, релігійних текстах, а у деяких випадках – правових доктринах. Теорія військового права, що претендує на розкриття законів функціонування та розвитку військової організації держави, у свою емпіричну основу повинна включати усю сукупність чинних джерел військового права, так само як і всі історичні пам'ятки військового права [6, с. 298]. П.П. Богуцький та С.М. Скуріхін висловлюють думку про те, що «під джерелами військового права необхідно розуміти існуючі у межах національної правової системи явища нормативно-правового характеру, які мають конкретно визначені зміст і форму виявлення та здійснюють регулювання військово-публічних відносин» [7, с. 19]. Дещо раніше П.П. Богуцький зазначив, що «юридичні джерела військового права, утворюючи певну систему, є зовнішнім виявленням внутрішнього змісту зазначеної комплексної галузі права, яка регулює публічні відносини, що виникають і діють у військовій та військово-цивільній сфері під час реалізації функції захисту держави» [3, с. 86].

В.О. Антонов, досліджуючи нормативні акти у галузі національної безпеки та оборони, відзначає, що у своїй сукупності вони утворюють складну як за структурою, так і за змістом, динамічну систему [8, с. 610]. Так, до основних джерел військового права України безсумнівно належать нормативно-правові

акти, а саме Конституція України, закони України та підзаконні акти. Основним головним джерелом військового права України є Конституція України, якою «визначено механізм забезпечення оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, а також забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України шляхом покладення цих функцій відповідно на Збройні Сили та військові формування, правоохоронні органи держави» [3, с. 22]. В.О. Антонов зазначає, що Конституцією України, її основні положення, якими визначаються основні засади державної політики, спрямовані на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, слід розглядати як надзвичайно важливе правове підґрунтя на шляху до існування, самозабезпечення та подальшого розвитку суверенної держави [8, с. 612].

До Законів України, які є джерелами військового права України, слід віднести Закони: «Про Збройні Сили України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про оборону України», «Про альтернативну (невійськову) службу», «Про використання земель оборони», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», «Про господарську діяльність у Збройних Силах України», «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», «Про державне оборонне замовлення», «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про здійснення державних закупівель», «Про міжнародні договори України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про Національну гвардію України», «Про організацію оборонного планування», «Про основи національної безпеки України», «Про особливості приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України», «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав», «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим майна у Збройних Силах України», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист», «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях» та ін.

Слід позначити, що названими вище законами відводиться значна та вагома роль у забезпеченні законодавчого регулювання військових правовідносин, адже вони розвивають положення Конституції України, направлені на урегулювання відносин, що складаються у військовій сфері, встановлюють фундаментальні засади військового будівництва та спрямовані на захист національних

інтересів. Крім того, законами України затверджуються військові статuti. Існує думка про те, що «окрім законів, військові Статuti мали б затверджуватись та вводитись в дію Указами президента держави як Верховного головнокомандувача та посадової особи, до компетенції якої належать усі питання діяльності Воєнної організації держави. Разом із тим існуючий порядок стосовно прийняття, введення в дію військових статutів не суперечить ні конституційним приписам, ані виданим у розвиток Конституції законам, що є важливим для практичного вирішення цих питань» [3, с. 91-92].

Підзаконні нормативно-правові акти, якими є Постанови Верховної Ради України, акти Президента України, акти Уряду України також займають важливе місце у системі джерел військового права. Адже ними регулюються більшість важливих питань військового будівництва та національної безпеки. Так, актами Президента України затверджено Заходи щодо удосконалення державної військово-технічної політики від 27 серпня 2014 року, Положення про проходження військової служби громадянами України в Національній гвардії України, Невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України від 13 квітня 2014 року, Заходи щодо забезпечення інформування громадськості про анти терористичну операцію від 15 травня 2014 року та ін. Уряд України також приймає важливі акти у військовій сфері. Ураховуючи те, що Кабінетом Міністрів за останній рік прийнята значна кількість актів у сфері соціального забезпечення військовослужбовців, наведемо, як приклад, такі: Постанови «Про деякі питання забезпечення житлом військовослужбовців та їх сімей» від 23 вересня 2014 року, «Про Порядок та умови виплати одноразової грошової допомоги у разі звільнення військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом у зв'язку з мобілізацією» від 17 вересня 2014 року, «Про питання грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового та начальницького складу» від 3 вересня 2014 року та ін.

Наведені акти є не тільки важливими для регулювання військової сфери, а й необхідними. Але дуже важливо, щоб вони були прийняті на базі ретельного аналізу попереднього досвіду регулювання тих чи інших правових відносин та існування військових державних інституцій. Адже запровадження та введення до законодавчого регулювання нових інститутів, органів, процесів, що тягнуть за собою здійснення окремих нових повноважень новостворених органів влади або регулювання складного багатогранного специфічного процесу не завжди має правильний шлях. Тому своєчасне коректування прописаних на законодавчому рівні норм у бік оптимізації регулювання складних процесів, які зараз переживає Україна, обов'язково знизить до мінімуму кількість помилок та промахів при реалізації правових норм.

Як джерела військового права України можна виділити локальні нормативно-правові акти, які приймаються у відповідності до Конституції України, законів України та нормативно-правових актів органів державної влади. Дія таких актів

розповсюджується тільки на певну територію, можуть прийматися конкретно визначеними суб'єктами та розраховані на відповідних осіб військових частин, установ, формувань.

Не вдаючись до ретельного аналізу, але і не оминаючи увагою дискусійне питання стосовно визначення судового прецеденту, як джерела військового права України, зазначимо, що Рішення Конституційного Суду України з питань регулювання відносин у військовій сфері не є поширеними. За роки незалежності нашої держави єдиним органом конституційної юрисдикції України було прийнято декілька рішень в обговорюваній сфері, це зокрема Рішення щодо відповідності Конституції України Постанові Кабінету Міністрів України стосовно деяких питань реалізації військового майна від 12 січня 2010 року; у справі щодо переважного права наймача на придбання військового майна від 10 грудня 2009 року; у справі про перерахунок пенсій військовослужбовців від 14 червня 2007 року; у справі про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів від 17 березня 2004 року; у справі про ветеранів органів внутрішніх справ від 27 лютого 2003 року; у справі про фінансування житла для військовослужбовців від 13 червня 2002 року. В українській практиці державотворення склалася тенденція ознайомлюватися з рішеннями органу конституційної юрисдикції, мати їх на увазі, звертатися до них у необхідному випадку, але до джерел права в обов'язковому порядку вони не відносяться. Також слід відмітити, що окремі науковці вважають «сумнівним творення джерел права судовими органами, оскільки цей фактор ніби то підриває принцип верховенства парламенту як єдиного органу законодавчої влади» [8, с. 407].

У науковій літературі прийнято виокремлювати серед джерел військового права – правовий звичай, адже історично склалося, що звичай формує право держави. Вважається, що «у правовому звичаї правило поведінки виникає ні як результат діяльності владно-розпорядчих органів, а складається природним шляхом у ході нормального протікання суспільних відносин. Роль держави у цьому випадку зводиться до мінімуму: вона лише підтверджує обов'язковість вже існуючого правила, забезпечує його державним примусом, не втручається у сам процес право творення. При цьому не є необхідним санкціонувати кожний звичай окремо, достатнім є перерахувати у законі умови, яким такі норми повинні відповідати» [9, с. 62]. Фахівці з військового права України зазначають про те, що у військовому праві правовий звичай не має значного поширення, позаяк пріоритет надається юридичним джерелам, які походять від держави, - нормативно-правовим актам. Проте не існує будь-яких підстав виключати правові звичаї за складу джерел військового права [3, с. 75]. Сьогодні правовий звичай у військовій сфері існує на рівні відносин між військовослужбовцями, виражається у традиціях, що склалися, ритуалах та обрядах. Йдеться про складання військової присяги на вірність Українському народу громадянами України, що призвані або добровільно вступили на військову службу, шанування Бойового прапора військової частини, який визнається символом честі, доблесті,

силами і зобов'язує кожного військовослужбовця Збройних Сил України віддано служити Українському народові, мужньо, вміло і непохитно боронити Українську державу, не шкодуючи свого життя; передання молодшому поколінню свої знання, що стосуються військової справи, майстерності, надавати свої поради, консультації та рекомендації на основі придбаного досвіду за період проходження військової служби. Йдеться також про поведінку військовослужбовців у громадських містах, яка повинна бути дисциплінованою, вихованою, ввічливою та слугувати взірцем. Все це передається від покоління до покоління військовослужбовцями. У межах виокремлення правового звичаю як джерела військового права України, необхідно звернути на таку його характерну ознаку як локальність. Справа в тім, що правовий звичай у військовій сфері поширюється не на всіх громадян держави, не на все населення, а тільки на окрему групу державних службовців – військовослужбовців. Тому такий звичай має чітко визначений персоніфікований характер.

Останнім часом науковці [3, с. 80-81] досить часто звертаються до розкриття змісту та сфери застосування нормативно-правового договору як джерела права. Ми дотримуємося точки зору про те, що у сфері регулюванні військово-правових відносин нормативний договір застосовується у вигляді міжнародних угод, адміністративних договорів, що входять до системи джерел військового права України. Такі договори поширюються тільки на тих суб'єктів, які їх уклали, а також можуть поширюватися на інших суб'єктів, про які зазначено у договорі.

Що стосується міжнародних угод, то за даними відділу міжнародного співробітництва Міністерства внутрішніх справ України, на сьогоднішній день діє 13 міжнародних договорів міжвідомчого характеру з правоохоронними структурами іноземних держав. Крім цього, за даними Міністерства оборони України міжнародне співробітництво як складова зовнішньої політики держави посідає ключове місце в діяльності Міністерства оборони України. На сьогоднішній день міжнародне співробітництво здійснюється з оборонними та військовими відомствами 49 країн. Серед міжнародних угод, які складають джерела військового права України слід виділити Угоду між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Чеської Республіки про взаємний контроль якості продукції оборонного призначення під час здійснення військово-технічного співробітництва від 21 жовтня 2013 року; Угоду між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Республіки Казахстан про співробітництво у галузі військової освіти від 19 листопада 2012 року; Рішення Ради колективної безпеки Організації Договору про колективну безпеку про розробку проекту Програми військово-економічного співробітництва держав-членів Організації Договору про колективну безпеку на період до 2015 року від 10 грудня 2010 року; Угоду між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки стосовно охорони здоров'я військовослужбовців та членів їх сімей від 30 грудня 2009 року. Із зазначеного переліку



вбачається, що міжнародні угоди мають певне значення для розвитку військово-правових відносин між державами та тому повинні обов'язково входити до системи джерел військового права України.

Розглядаючи особливості джерел конституційного права України у сфері оборони та національної безпеки, В.О. Антонов з цього приводу позначає, що з самого початку проголошення незалежності імперативом зовнішньої політики нової України було обрано побудову позаблокової та нейтральної держави, участь України у міжнародних системах колективної безпеки, включаючи інтеграцію в існуючі та створення нових систем [8, с. 632]. На підтвердження цього слугує факт існування Рішенні Ради колективної безпеки Організації Договору про колективну безпеку про розробку проекту Програми військово-економічного співробітництва держав-членів Організації Договору про колективну безпеку на період до 2015 року.

Адміністративні договори, як джерела військового права, укладаються між органами державної влади, місцевого управління, військовими формуваннями, за участі командування військових частин, з'єднань, об'єднань, оперативних командувань, начальників гарнізонів. Метою таких договорів є узгодження спільних дій щодо управління військовими об'єктами, військовим майном (військовими містечками), забезпечення військовий частин, створення умов для вирішення завдань оборони, за діяння для цього спільних матеріальних та інших резервів, забезпечення вирішення питань щодо охорони Державного кордону, підготовка до військової служби громадян та ін. Наразі адміністративні договори знайшли своє поширення в практиці діяльності військового відомства шляхом їх підписання Міністром оборони України та керівниками обласних державних адміністрацій [3, с. 84].

Дискусійним у літературі є питання про те, чи необхідно виділяти серед джерел українського права та військового права зокрема, правову доктрину. Ми дотримуємося тієї точки зору, що правова доктрина є джерелом військового права України. У своїй Передмові до п'яти томного видання «Правова доктрина України» перший віце-президент Національної академії правових наук України О. В. Петришин цілком правильно зазначає, що «в умовах проведення правової реформи та становлення національної правової системи важливого значення набуває необхідність звернення до проблем правової доктрини, ідей і поглядів науковців, які безпосередньо пов'язані з формуванням змісту та напрямів розвитку юридичної науки. Правова

доктрина покликана не лише вдосконалювати чинне законодавство та практику його застосування, а й здатна визначати напрями правової політики держави як у правовій, так і в економічній та політичній сферах життєдіяльності суспільства» [5, с. 7].

Тому, ураховуючи те, що військове право є відносно молодого галуззю права та потребує наукових розробок стосовно визначення спеціального військового понятійного апарату, визначення його складових інститутів, явищ, процесів, закономірностей, тенденцій, звернення до надбань національної правової доктрини є необхідним для розвитку військового права України.

Будучі прихильниками того, що визначення будь-якого поняття, явища або процесу не повинно бути громіздким, об'ємним та повинно містити лише тільки головні та притаманні лише йому параметри, підводячи підсумок проведеному вище аналізу, слід позначити, що ми пропонуємо під джерелами військового права України розуміти не розгалужений перелік, а чітко та послідовно побудовану систему правових та юридичних текстів, які регулюють сферу військової діяльності держави та до яких слід відносити Основний закон України, закони України, нормативно-правові акти, локальні акти, нормативні договори (міжнародні угоди та адміністративний договір), звичаї та правову доктрину України.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Прохоренко М.М. Система військового законодавства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2007. – 23 с.
2. Военное право: Учебник / Под ред. В.Г. Стрекозова, А.В. Кудашкина. – М.: 2004. – 640 с.
3. Богуцький П.П. Військове право України: джерела, структура та розвиток : монографія // П.П. Богуцький. – Одеса : Фенікс, 2008. – 188 с.
4. Военное право: Краткий учебный курс / Под ред. А.Я. Петровичева. – М.: Норма, 2006. – 320 с.
5. Правова доктрина України : у 5 т. – Т. 1. - Х. : Право, 2013. – 975 с.
6. Сырых В.М. Логические основания общей теории права. – Т.1. М. : Эксмо, 2008. – 528 с.
7. Богуцький П.П. Основи військового права України: курс лекцій / П.П. Богуцький, С.М. Скуріхін. – Одеса : Фенікс, 2010. – 340 с.
8. Джерела конституційного права України : монографія // за ред. Ю.С. Шемшученка, О.І. Ющик. – Київ, НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2010. – 709 с.
9. Российский военно-правовой сборник № 9: Военное право в XXI веке. Серия «Право в Вооруженных Силах – консультант». – М.: «За права военнослужащих», 2007. – Вып. 73. – 608 с.